

8. Dårligt arbejdsmiljø øger udstødning fra arbejdsmarkedet

Der er en tæt sammenhæng mellem et dårligt arbejdsmiljø og risikoen for senere udstødning fra arbejdsmarkedet. Personer, som har været udsat for et belastende arbejdsmiljø, har større risiko for at ende på førtidspension, blive marginaliseret eller gå på efterløn end personer, som ikke har været udsat for et belastende arbejdsmiljø. Analysen viser også, at indflydelse og udviklingsmuligheder i jobbet reducerer risikoen for at forlade arbejdsmarkedet inden pensionsalderen. Man kan derfor forebygge en betydelig del af den udstødning, der sker på arbejdsmarkedet, gennem en bedre arbejdsmiljøindsats.

Hvis et dårligt arbejdsmiljø øger risikoen for udstødning fra arbejdsmarkedet, betyder det ikke blot en ringere livskvalitet for dén, det rammer. Det giver også produktionstab for samfundet og øgede offentlige udgifter for det offentlige, fordi flere kommer på førtidspension, flere bliver marginaliseret og flere, der er udsat for et dårligt arbejdsmiljø, vælger at gå på efterløn.

I dette kapitel undersøges det, om der kan påvises en sådan sammenhæng mellem et dårligt arbejdsmiljø og risikoen for senere udstødning fra arbejdsmarkedet.

Grundlaget for analysen er den Nationale Arbejdsmiljø Kohorte (NAK), fra Det nationale Forskningscenter for Arbejdsmiljø (NFA - det tidligere Arbejdsmiljøinstituttet), som har foretaget indgående undersøgelser af arbejdsmiljøet blandt 5652 repræsentativt udvalgte erhvervsaktive danskere i 1995. Til brug for dette afsnit er data fra NAK samkørt med registre i Danmarks Statistik. Herved bliver det bl.a. muligt at undersøge hvordan de personer, der blev interviewet i 1995, klarer sig senere på arbejdsmarkedet. Helt konkret ses der på sammenhængen mellem vurderingen af arbejdsmiljøet i 1995 og arbejdsmarkedstilknytningen ni år senere - i 2004. AERådet har foretaget analy-

serne og har derfor ansvaret for konklusionerne.

Tydelig sammenhæng mellem nedslidning og tilbagetrækning

Som nævnt bygger analysen på, at data for arbejdsmiljøet fra 1995 sammenholdes med data for tilknytningen til arbejdsmarkedet i 2004. De ulige livsmuligheder bedømmes efter hvor mange, der efter disse ni år er:

- på førtidspension
- marginaliseret på arbejdsmarkedet, dvs. personer, der inden for de sidste tre år har været ledige/i aktivering i mindst 80 procent af tiden
- på efterløn
- død/udvandret

De forhold, som indgår i bedømmelsen af en persons arbejdsmiljø, er for forskellige til, at de på en meningsfuld måde kan sammenfattes i ét index.

Men det er naturligvis muligt for den enkelte at give en sammenfattende vurdering af sin egen arbejdsevne. I det spørgeskema, som ligger til grund for NAK, stilles derfor følgende spørgsmål:

"Vil De sige, at Deres arbejdsevne er nedsat på grund af sygdom, ulykke eller slid?"

Figur 1 viser, hvordan sammenhængen mellem oplevet arbejdsmiljø/arbejdsevne og senere udstødning er for personer, der i 1995 var i alderen 30-55 år.

Udstødning er - ud over arbejdsmiljø og livsstil - nært forbundet med alder. De svarpersoner, der vurderer, at de har nedsat arbejdsevne, har i gennemsnit en lidt højere alder end de øvrige svarpersoner. Derfor er der foretaget en alderskorrektion af data i alle de figurer og tabeller, der præsenteres i dette kapitel.

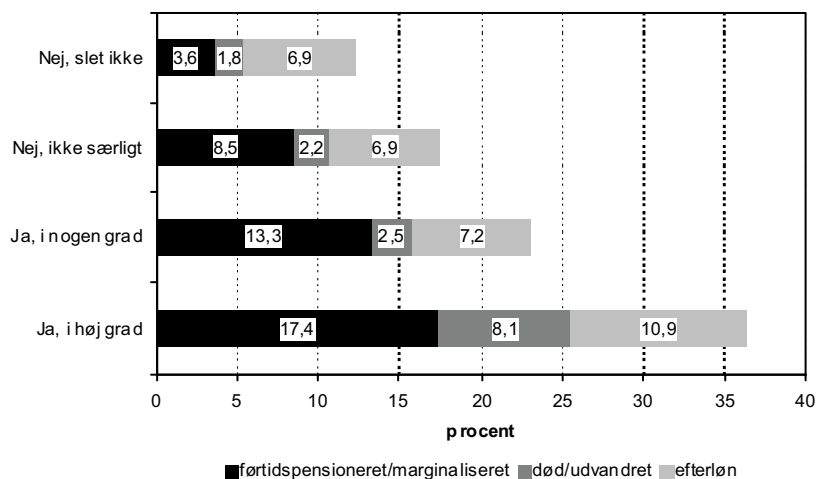
Figuren viser, at der er en klar sammenhæng mellem en persons oplevelse af egen arbejdsevne og senere tidlig tilbage-trækning. Blandt dem, som i 1995 slet ikke vurderede, at deres arbejdsevne var nedsat, var 12 procent ikke i arbejde ti år senere, mens hele 36 procent af dem, som i 1995 vurderede, at deres arbejdsevne i høj grad var nedsat, ikke var i arbejde i 2004. Det ses også af figur 1, at den ned-

satte arbejdsevne slår igennem på alle de viste faktorer: førtidspension, marginalisering, død og efterløn. Dette tyder på, at dårligt arbejdsmiljø er en væsentlig faktor i forhold til udstødning fra arbejdsmarkedet, selvom der naturligvis også er en række faktorer uden direkte relation til arbejdsmiljøet, der kan ramme den enkelte og medføre, at erhvervsevnen svækkes - sygdom, ulykker m.v. I denne forbindelse må man dog huske på, at alle dem, som blev interviewet i 1995, var erhvervsaktive.

Senere i afsnittet går der mere i dybden med sammenhængen mellem arbejdsmiljø og arbejdsmarkedstilknytning, idet der ses på sammenhængen mellem udstødning fra arbejdsmarkedet og en række konkrete arbejdsmiljøforhold.

Ufaglærte har dårligst arbejdsmiljø
Arbejdsmiljøbelastningen er meget skævt fordelt på uddannelse. Tabel 1 viser fore-

Figur 1. Forskellig bedømmelse af om arbejdsevnen var nedsat i 1995 og arbejdsmæssig status i 2004 (alderskorrigeret)

Anm: Vedrører personer, der i 1995 var i alderen 30-55 år
Kilde: AERådets beregninger på grundlag af NAK og IDA.

komsten af en række konkrete arbejdsmiljøbelastninger for forskellige uddannelsesgrupper. Tabellen bygger på en indexberegning, således at det undersøges, hvorvidt en gruppe placerer sig højere eller lavere, end man kunne forvente ud fra gruppens alders- og kønssammensætning.

Tabellen skal forstås således: Tager man f.eks. personer med bachelor eller en lang videregående uddannelse, er risikoen for belastende arbejdsstillinger i mindst halvdelen af arbejdstiden kun 40 procent af, hvad man skulle forvente ud fra gruppens alders- og kønssammensætning. Omvendt er risikoen for ufaglærte 22 procent større end det, man skulle forvente ud fra gruppens alders- og kønssammensætning.

Tabellen viser, at arbejdsmiljøbelastningerne er ulige fordelt. Det gælder navnlig de hårde fysiske belastninger, som især rammer personer uden uddannelse eller med en erhvervsfaglig uddannelse. Tabellen viser også, at de positive

elementer i arbejdsmiljøet - indflydelse og udviklingsmuligheder i jobbet - er ulige fordelt til fordel for de højest uddannede.

Arbejdsmiljøbelastninger giver høj risiko for senere udstødning

Der er en klar sammenhæng mellem arbejdsmiljøbelastning i 1995 og graden af udstødning fra arbejdsmarkedet i 2004.

Sammenhængen er undersøgt ved, at personernes svar i 1995 på de konkrete arbejdsmiljøindikatorer, som er vist i tabel 1 og i boksen, er blevet koblet sammen med personernes arbejdsmarkedstilknæytning ni år senere i 2004. Tabel 2 til 5 viser resultaterne af denne sammenkobling.

Blandt de personer, der i 1995 svarede nej til at være udsat for arbejdsmiljøbelastninger, var omkring 87 procent stadig i arbejde i 2004. For dem, der i 1995 svarede ja til at være udsat for arbejdsmiljøbelastninger, var færre stadig i arbejde i

Tabel 1. Hyppighed af arbejdsmiljøbelastninger for forskellige uddannelsesgrupper i procent af den forventede ud fra alders- og kønsfordeling

	Ufaglært/ Student	Erhvervs- faglig	Kort/ mellemlang	Bachelor/ lang	I alt
	Hyppighed i procent af det forventede				
Alvorlig støj mindst halvdelen af tiden	111	101	92	48	100
Alvorlige indeklimaproblemer mindst halvdelen af tiden	103	103	94	77	100
Belastende arbejdsstillinger mindst halvdelen af tiden	122	109	53	40	100
Ensidigt gentaget arbejde mindst halvdelen af tiden	119	109	44	86	100
Løfter mindst 8 kg mindst 1 gang i timen	119	110	68	8	100
Index for indflydelse	95	101	106	107	100
Index for udviklingsmuligheder	95	99	109	109	100
Index for social støtte	99	102	99	98	100

Kilde: AErådets beregninger på grundlag af NAK og IDA.

Boks 1.

Arbejds miljøindikatorer

For at forenkle analysen er en række af de spørgsmål, som indgår i NAK, sammenfattet til fælles variable. De baggrundsvariable, som er anvendt i analysen, er følgende:

1. Alvorlig støj

Denne gruppe udgøres af personer, der enten:

- mindst halvdelen af tiden er udsat for høj støj
- mindst halvdelen af tiden er udsat for ensformig støj

2. Alvorlige indeklima problemer

Denne gruppe udgøres af personer, som enten:

- mindst halvdelen af tiden udsættes for kulde
- mindst halvdelen af tiden udsættes for sløvende varme
- mindst halvdelen af tiden udsættes for træk
- mindst halvdelen af tiden udsættes for tør luft

3. Belastende arbejdsstillinger

Denne gruppe udgøres af personer, som enten:

- mindst halvdelen af tiden arbejdede med kraftigt bøjet ryg
- mindst halvdelen af tiden har kroppen vredet eller bøjet på samme måde
- mindst halvdelen af tiden har hænderne løftet over skulderhøjde
- mindst halvdelen af tiden arbejder med foroverbøjet nakke
- mindst halvdelen af tiden arbejder med hånden kraftigt bøjet
- mindst halvdelen af tiden sidder på hug

4. Ensidigt gentagne bevægelser

Denne gruppe udgøres af personer, som enten:

- mindst halvdelen af tiden havde ensidigt gentagne håndbevægelser
- mindst halvdelen af tiden havde ensidigt gentagne armbevægelser

5. Hyppige tunge løft

Denne gruppe udgøres af personer, som én gang i timen eller hyppigere skal løfte byrder på 8 kg eller mere.

6. NFAs index vedr. indflydelse, udviklingsmuligheder og social støtte på arbejdspladsen

Disse index er beregnet af Det nationale Forskningscenter for Arbejds miljø (NFA - tidligere Arbejds miljøinstituttet). En indexværdi på 100 svarer til en høj indflydelse, mens index på 0 svarer til, at personen slet ikke har nogen indflydelse. Samme princip gælder for de to andre indikatorer.

2004. Den største forskel ses for belastende arbejdsstillinger. Blandt dem, der i 1995 ikke havde belastende arbejdsstillinger, var 87,7 procent stadig i arbejde i 2004. For dem, der i 1995 var udsat for belastende arbejdsstillinger, var kun 81,5

procent stadig i arbejde i 2004. Blandt dem, der havde belastende arbejdsstillinger, var dobbelt så mange kommet på førtidspension eller var blevet marginaliseret i 2004 sammenlignet med dem, der ikke havde belastende arbejdsstillinger.

Tabel 2. Arbejdsmiljøbelastninger i 1995 og udstødning i 2004. Personer, der var 30-55 år i 1995 (alderskorrigeret)

	Stadig i arbejde	Førtidspension/ marginaliseret	Død/ udvandret	På efter- løn	I alt
Alvorlig støj :					
Procent af svarpersoner					
Nej	87,1	4,3	1,8	6,8	100
Ja	83,7	6,4	2,4	7,5	100
Belastende arbejdsstillinger:					
Nej	87,7	3,9	1,8	6,6	100
Ja	81,5	8,1	2,4	8,0	100
Hyppige tunge løft:					
Nej	86,8	4,5	1,9	6,8	100
Ja	82,5	7,2	2,1	8,2	100
Ensidigt gentaget arbejde:					
Nej	86,7	4,7	1,9	6,7	100
Ja	84,6	5,5	2,2	7,6	100
Indeklimaproblemer:					
Nej	87,0	4,5	1,8	6,6	100
Ja	84,4	5,6	2,3	7,7	100

Anm.: Se boksen for nærmere definition af arbejdsmiljøbelastningerne
 Kilde: AErådets beregninger på grundlag af NAK og IDA.

De belastende arbejdsstillinger i 1995 viser sig også i, at flere er gået på efterløn. Blandt dem, som ikke havde belastende arbejdsstillinger, var 6,6 procent gået på efterløn i 2004, mens 8 procent af dem, der i 1995 havde belastende arbejdsstillinger, var gået på efterløn i 2004.

Det billede, der er gennemgået ovenfor vedr. belastende arbejdsstillinger, går igen for de øvrige arbejdsmiljøbelastninger - om end i lidt mildere grad. Den arbejdsmiljøbelastning, der rammer mindst hårdt i forhold til senere udstødning fra arbejdsmarkedet, er ensidigt gentaget arbejde.

Det er ikke kun de rent fysiske arbejdsmiljøbelastninger, der har betydning for risikoen for at blive udstødt fra arbejdsmarkedet. Også arbejdsmiljøet - set mere bredt - i form af muligheder for indflydelse og udviklingsmuligheder i jobbet

påvirker risikoen for, at en person forlader arbejdsmarkedet.

Det fremgår klart af tabel 3 og tabel 4, der viser sammenhængen mellem folks vurdering af indflydelse og udviklingsmuligheder i 1995 og deres arbejdsmarkedsstatus ni år senere - i 2004.

Blandt dem, der i 1995 vurderede, at de havde store udviklingsmuligheder i deres job, var 92 procent stadig i arbejde i 2004, mens under 83 procent af dem, der i 1995 vurderede, at de havde ringe udviklingsmuligheder i deres job, stadig var i job i 2004. Den dårligere tilknytning til arbejdsmarkedet for dem, der havde ringe udviklingsmuligheder i deres job, skyldes især, at flere er kommet på førtidspension og er blevet marginaliseret. Blandt personer, der i 1995 mente, at de havde ringe udviklingsmuligheder i deres job, er der dog også langt flere, der er gået på efterløn i 2004.

Tabel 3. Udviklingsmuligheder i 1995 og udstødning i 2004. Personer, der var 30-55 år i 1995 (alderskorrigeret)

Index for udviklingsmuligheder	Stadig i arbejde	Førtidspension/ marginaliseret	Død/ udvandret	På efter- løn	I alt
		Procent af svarpersoner			
Under 50	82,7	6,7	2,2	8,4	100
50-75	87,6	4,2	2,0	6,2	100
75-100	91,9	1,1	1,2	5,9	100

Kilde: AErådets beregninger på grundlag af NAK og IDA.

Tabel 4, der handler om indflydelse, viser næsten de samme tendenser som beskrevet ovenfor vedrørende indikatoren for udvikling - om end effekterne ikke er lige så kraftige. Knap 89 procent af dem, der i 1995 vurderede, at de havde stor indflydelse i deres job, var stadig i arbejde i 2004, mens kun 83 procent, af dem i 1995 der vurderede, at de havde ringe indflydelse stadig var i job i 2004.

Tabel 5 viser sammenhængen mellem arbejdsmarkedstilknytningen i 2004, og personens vurdering i 1995 af omfanget af social støtte på arbejdspladsen. For denne arbejdsmiljøindikator er sammenhængen ikke så markant, som når det drejer sig om indflydelse og udviklingsmuligheder i jobbet.

Statistisk analyse

For at vurdere hvilke af de forskellige arbejdsmiljøfaktorer, der har størst betydning, er der gennemført en statistisk analyse, der inddrager alle de nævnte forhold på én gang.

Den statistiske analyse viser, at følgende baggrundsforhold har en statistisk sikker betydning for, om en person efter ni år enten er førtidspensioneret/marginaliseret, død/udvandret eller på efterløns:

- Alder
- Belastende arbejdsstilling
- Indflydelse
- Udviklingsmuligheder
- Køn
- Tunge løft

De seks variable er oplyst i den rækkefølge, de har betydning i den samlede statistiske analyse. Dvs. hvor meget det

Tabel 4. Indflydelse i 1995 og udstødning i 2004. Personer, der var 30-55 år i 1995 (alderskorrigeret)

Index for indflydelse	Stadig i arbejde	Førtidspension/ marginaliseret	Død/ udvandret	På efter- løn	I alt
		Procent af svarpersoner			
Under 50	83,0	8,0	2,0	7,0	100
50-80	83,6	5,8	2,6	8,0	100
80-100	88,7	3,5	1,6	6,1	100

Kilde: AErådets beregninger på grundlag af NAK og IDA.

Tabel 5. Social støtte i 1995 og udstødning i 2004. Personer, der var 30-55 år i 1995 (alder-korrigeret)

Index for social støtte	Stadig i arbejde	Førtidspension/ marginaliseret	Død/ udvandret	På efter- løn	I alt
Procent af svarpersoner					
Under 50	84,4	6,4	2,4	6,8	100
50-80	87,0	4,6	1,5	6,9	100
80-100	86,0	4,5	2,5	7,0	100

Kilde: AErådets beregninger på grundlag af NAK og IDA.

svækker modellens evne til at forklare, om en person forlader arbejdsmarkedet, hvis den pågældende variabel trækkes ud af modellen.

De øvrige fire baggrundsvariable (støj, indeklima, social støtte og ensidigt gentaget arbejde) har ikke nogen statistisk sikker betydning i denne analyse. De variable, som regnes for statistisk sikre, er medtaget ud fra et 95 procent signifikansniveau. Populært sagt kan man med mere end 95 procent sikkerhed sige, at det ikke bare skyldes tilfældigheder, når disse baggrundsforhold har betydning for udstødningen. Vælger man i stedet et 90 procent signifikansniveau, har de øvrige variable også betydning. Det er således overvejende sandsynligt, at disse forhold også er vigtige.

Tabel 6 viser effekten på udstødningen fra de seks vigtigste baggrundsvariable.

Analysens træfsikkerhed kan illustreres således: Der opstilles en statistisk model, der bedømmer sandsynligheden for, at en person bliver udstødt ved hjælp af ovenstående baggrundsvariable. Tager vi nu to tilfældige personer, hvoraf én rent faktisk er udstødt, mens den anden ikke er det, vil der være 83,8 procent sandsynlighed for, at den person, der rent faktisk er udstødt, også har størst sandsynlighed for at være det ifølge modellen. Der er 14 procent sandsynlighed for at nå et resultat modsat modellen og 2,2 procent sandsynlighed for, at modellen giver samme sandsynlighed.

Tabel 6. Sammenhæng mellem udstødning fra arbejdsmarkedet i 2004 og arbejdsmiljø i 1995 for personer, der var 30-55 år i 1995

Baggrundsvariabel:	Risikofaktor for udstødning
Alder (over eller under 49 år)	19,47
Køn - kvinde i stedet for mand	1,46
Indflydelse - dårligere eller bedre halvdel	1,45
Udviklingsmuligheder - dårligere eller bedre halvdel	1,56
Belastende arbejdsstilling - ja, i stedet for nej	1,71
Hyppe tunge løft - ja, i stedet for nej	1,38

Anm.: Risikofaktorerne angiver de såkaldte odds ratio
Kilde: AErådets beregninger på grundlag af NAK og IDA.

Risikofaktorerne i tabel 6 angiver hvor mange gange større sandsynligheden er for at være udstødt fra arbejdsmarkedet, hvis man opfylder en af baggrundsfaktorerne. F.eks. er sandsynligheden for ikke at være i job i 2004 1,56 gange større (56 procent større) hvis man i 1995 tilhørte den halvdel, der havde de mindste udviklingsmuligheder i jobbet.

I en analyse, hvor alder og køn indgår som forklarende variable, og hvor efterløn er indeholdt i den variabel, der søges forklaret, kan man frygte, at de viste sammenhænge i vid udstrækning afspejler alder og mulighed for at gå på efterløn - forhold som ikke i sig selv har med arbejdsmiljø at gøre.

Der er derfor gennemført endnu en statistisk analyse, hvor der kun ses på personer, der var 30-49 år i 1995 (og dermed for unge til at gå på efterløn i 2004), og hvor alder og køn er udeladt blandt de mulige forklarende faktorer. Resultaterne af denne analyse er vist i tabel 7.

Også i denne analyse kan arbejdsmiljøfaktorer give en væsentlig del af forklaringen på udstødningen.

Endelig kunne en antagelse være, at årsagerne til den øgede udstødning ligger gemt et helt andet sted. F.eks. kunne man tænke sig, at belastende arbejdsstillinger ofte hænger sammen med lavt uddannelsesniveau, og at uddannelse igen hænger sammen med livsstil.

Der er derfor gennemført en tredje statistisk analyse, hvor personer med videregående uddannelse er udeladt. Også hvis vi alene ser på denne gruppe, slår arbejdsmiljøfaktorerne, klart igennem. Det fremgår af tabel 8.

Sammenhængen mellem udstødning, alder og belastende arbejdsstillinger illustreres af tabel 9, hvor vi ser hvor stor en andel af de 30-55 årige, der er ude af arbejdsmarkedet ni år senere, når man sammenholder med belastende arbejdsstillinger i 1995.

Tabellen skal forstås således:

Ser vi f.eks. på de personer, der var 35-39 år i 1995 og ikke var udsat for meget belastende arbejdsstillinger, var der 3,4 procent, som var udstødt af arbejdsmarkedet i 2004. Ser vi på samme aldersgruppe, men på personer, der var udsat for belastende arbejdsstillinger, var der 7,6 pro-

Tabel 7. Sammenhæng mellem udstødning fra arbejdsmarkedet i 2004 og arbejdsmiljø i 1995 for personer, der var 30-49 år i 1995

BaggrundsvARIABLE:	Risikofaktor for udstødning
Alder (over eller under 49 år)	4,64
Køn - kvinde i stedet for mand	1,95
Indflydelse - dårligere eller bedre halvdel	1,46*
Udviklingsmuligheder - dårligere eller bedre halvdel	1,78
Belastende arbejdsstilling - ja, i stedet for nej	1,78
Hyppe tunge løft - ja, i stedet for nej	1,38*

* effekten er kun signifikant på 90 procent signifikansniveau

Anm.: Risikofaktorerne angiver de såkaldte odds ratio

Kilde: AErådets beregninger på grundlag af NAK og IDA.

Table 8. Sammenhæng mellem udstødning fra arbejdsmarkedet i 2004 og arbejdsmiljø i 1995 for personer, der var 30-55 år i 1995. Ekskl. personer med videregående uddannelse

Baggrundsvariabel:	Risikofaktor for udstødning
Alder (over eller under 49 år)	19,69
Køn - kvinde i stedet for mand	1,50
Indflydelse - dårligere eller bedre halvdel	1,38
Udviklingsmuligheder - dårligere eller bedre halvdel	1,47
Belastende arbejdsstilling - ja, i stedet for nej	1,71
Hyppige tunge løft - ja, i stedet for nej	1,19*

* effekten er kun signifikant på 90 procent signifikansniveau
 Anm.: Risikofaktorerne angiver de såkaldte odds ratio
 Kilde: AErådets beregninger på grundlag af NAK og IDA.

cent, som havde forladt arbejdsmarkedet i 2004. Forskellene træder tydeligst frem i "efterlønsalderen", hvor spørgsmålet om belastende arbejdsstilling eller ej ni år tidligere, giver en stor forskel i andelen, der er på førtidspension/efterløn på over 20 procentpoint.

Afslutning

Analysen viser, at man kan forebygge en betydelig del af den udstødning, der sker på arbejdsmarkedet, gennem en bedre arbejdsmiljøindsats. Det er derfor vigtigt at følge udviklingen i arbejdsmiljøet, og der er behov for en væsentligt større indsats, hvis man skal undgå udstødning og dermed sikre tilstrækkelig med arbejdskraft fremover.

Table 9. Andel af svarpersoner, der har forladt arbejdsmarkedet eller er marginaliseret i 2004 fordelt på alder og spørgsmål om belastende arbejdsstilling i 1995

	Alder 1995					I alt
	30-34 år	35-39 år	40-44 år	45-49 år	50-55 år	
	Procent af svarpersoner, der i 2004 enten er på efterløn, førtidspension, marginaliseret eller døde					
Ikke belastende arbejdsstilling	2,6	3,4	7,7	6,6	43,6	12,2
Belastende arbejdsstilling	4,6	7,6	6,9	16,0	64,6	17,7

Kilde: AErådets beregninger på grundlag af NAK og IDA.